

**ХУУЛЬ ЗҮЙН
ҮНДЭСНИЙ ХҮРЭЭЛЭН**

**ГЭР БҮЛИЙН ХОЛБОГДОЛТОЙ МАРГААНЫГ
ЭВЛЭРҮҮЛЭН ЗУУЧЛАХ АЖИЛЛАГАА
/ЭВЛЭРҮҮЛЭН ЗУУЧЛАЛЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР ДАГАВАРТ ХИЙСЭН ҮНЭЛГЭЭ/**

2021

СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

Улаанбаатар хот

**ЗУРГАА. ГЭР БҮЛИЙН ХОЛБОГДОЛТОЙ МАРГААНЫГ
ЭВЛЭРҮҮЛЭН ЗУУЧЛАХ АЖИЛЛАГАА
(ЭВЛЭРҮҮЛЭН ЗУУЧЛАЛЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР ДАГАВАРТ ХИЙСЭН ҮНЭЛГЭЭ)**

Судалгааг удирдсан :	Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн захирал, Хууль зүйн ухааны доктор Х.Эрдэм-Ундрах
Судалгааг хянасан:	Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн Эрдэмтэн нарийн бичгийн дарга, Хууль зүйн ухааны доктор С.Сүхбаатар
Судалгааг гүйцэтгэсэн:	Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгийн Эрдэм шинжилгээний ажилтан Э.Анударь Дадлагажигч, МУИС-ийн ХЗС-ийн 4 дүгээр түвшний оюутан Т.Лхагважаргал

X3YX

УДИРТГАЛ

Эвлэрүүлэн зуучлал нь хууль зүйн шинжлэх ухааны ойлголтоор оролцогч талуудын хооронд үүссэн маргааныг тухайн маргаанд ямар нэгэн ашиг сонирхолгүй, хөндлөнгийн гуравдагч этгээдийн оролцоо, удирдлагын дор шийдвэрлэх сонголт, хувилбарын нэг үндсэн технологи (alternative dispute resolution, ADR) юм.¹

Сүүлийн жилүүдэд дэлхийн улс орнуудад иргэний болон гэр бүлийн эрх зүйн хэрэг, маргааныг шүүх, арбитрын журмаар шийдвэрлэхээс гадна шүүхийн бус журмаар гуравдагч этгээдийн дэмжлэгтэйгээр талуудыг эвлэрүүлэн, маргааныг шийдвэрлэх аргыг хэрэглэх болсон нь манай улсын эрх зүйн тогтолцоонд тухайн аргыг хэрэглэх нэг нөхцөл болсон юм.² Үүний дагуу 2012 онд Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хууль батлагдан хэрэгжээд 10 жилийн хугацаа өнгөрчээ.

Дээрх хугацаанд хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийсэн үнэлгээ, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, нэг сэдэвт бүтээлүүд гарсан. Тухайлбал, Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага (ЖАЙКА)-ын захиалгаар гүйцэтгэсэн “Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөний судалгаа”³, ЕАБХАБ-ын Ардчилсан Институт Хүний Эрхийн Газраас боловсруулсан “Монгол Улсын Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуульд өгөх АИХЭГ-ын санал”⁴, ЖАЙКА-ын “Эвлэрүүлэн зуучлах тогтолцоог сайжруулах” төслийн хүрээнд Хууль зүйн үндэсний хүрээлэнгээс боловсруулсан “Эрх зүйн маргааныг эвлэрүүлэн зуучлах журмаар шийдвэрлэх ажиллагаа” гарын авлага болон бусад⁵ судалгааны ажлын бүтээлийг дурдаж болно.

Ийнхүү эвлэрүүлэн зуучлалын асуудал идэвхтэй судлагдаж байгаа хэдий ч хууль тогтоомжийг шинэчлэх ажлын хүрээнд тодорхой асуудлыг нарийвчлан судлах шаардлага байсаар байна. 2014-2020 оны шүүн таслах ажиллагааны тайлангаас үзэхэд, эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа иргэний хэрэг маргаан дээр үр дүнгээ өгч байгаа боловч гэр бүлийн холбогдолтой маргааны хувьд жил бүр дунджаар 85%-с дээш хэмжээний хэрэг дээр амжилтгүй үзүүлэлттэй байгаа нь анхаарал татаж байна.

Түүнчлэн Монгол Улсын Их Хурлаас 2021 оны 01 дүгээр сарын 22-ны өдрийн 12 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2024 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл”-ийн 1.8-т зааснаар Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Шүүхийн ерөнхий зөвлөл боловсруулан 2021 онд өргөн барих хуваарьтай байна. Энэ ажлын хүрээнд Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ гэр бүл цуцлахтай холбогдсон маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа амжилтгүй болж буй шалтгаан, нөхцөлийг тодруулахыг зорилоо.

1 Эрх зүйн маргааныг эвлэрүүлэн зуучлах журмаар шийдвэрлэх ажиллагаа. Гарын авлага, 2015 он, 45 дахь тал.

2 <http://www.supremecourt.mn/news/163>

3 Холбоос: https://drive.google.com/file/d/1T13rKCfRIHF84sgUFlaRHfl_5XF2xzz0/view

4 Холбоос: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/7/452919.pdf>

5 Хууль дээдлэх ёс, 2013 он, Цуврал 6 (46)-аас дэлгэрүүлэн үзэх боломжтой.

Иймд тус судалгаа⁶-гаар гэр бүлийн маргаанд эвлэрүүлэн зуучлалыг хэрэглэхэд тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлж, шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлэв.

НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ

Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийх үнэлгээг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх гэсэн гурван үе шаттайгаар хийж гүйцэтгэх шаардлагатай. Төлөвлөх үе шатанд дараах асуудлыг тодруулна. Үүнд:

1. Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох;
2. Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох;
3. Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох;
4. Харьцуулах хэлбэрийг сонгох;
5. Шалгуур үзүүлэлтийг томьёолох ;
6. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох.
7. Төлөвлөх үе шатанд, холбогдох асуудлын онцлогийг харгалзан зарим асуудлыг нэгтгэж, нэг дэд хэсэгт багтаан тодруулав.

1.1. Үнэлгээ хийх шалтгаан, хүрээг тодорхойлох

Монгол Улсад гэрлэлтийг захиргааны болон шүүхийн журмаар цуцалж байгаа бөгөөд Гэр бүлийн тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.1 дэх хэсэгт заасан урьдчилсан нөхцөлийг хангасан тохиолдолд буюу гэрлэлт цуцлахыг талууд харилцан зөвшөөрсөн, 18 хүртэлх насны хүүхэдгүй, эд хөрөнгийн маргаангүй гэрлэгчид гэрлэлт цуцлах хүсэлтээ бичгээр гаргана. Харин дээрх нөхцөлийг хангагүй гэрлэгчдийн хувьд гэрлэлт цуцлах өргөдлийг шүүхэд гаргадаг.

Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэгт “Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 132.4-т зааснаас бусад гэр бүлийн харилцаанаас үүссэн маргааны эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг шүүхээс гадуур урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааны нэг гэж үзнэ.” гэж, мөн хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.1 дэх хэсэгт “Энэ хуулийн 6.3-т заасан шүүхээс гадуур урьдчилан шийдвэрлэх журмын дагуу явуулсан эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа амжилтгүй болсон нь шүүхэд иргэний хэрэг үүсгэснээс хойш гэр бүлийн холбогдолтой маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа дахин явуулахаас татгалзах үндэслэл болохгүй.” гэж тус тус зааснаар гэрлэлт цуцлах нэхэмжлэл гаргасан гэрлэгчид заавал эвлэрүүлэн зуучлалд хандсаны дараа шүүх иргэний хэрэг үүсгэдэг болжээ.

2012 онд Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хууль батлагдсантай холбогдуулан энэ асуудлаар Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлд өөрчлөлт оруулсан бөгөөд мөн зүйлийн 14.1 дэх хэсэгт “Гэрлэлт цуцлах асуудлаар эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулах боломжгүйгээс бусад тохиолдолд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явагдсаны дараа шүүх иргэний хэрэг үүсгэнэ.”, мөн зүйлийн 14.2 дахь хэсэгт “Шүүх шаардлагатай гэж үзвэл хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг гурван сар хүртэл хугацаагаар түдгэлзүүлж, энэ хугацаанд гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээ авна. Шүүх гэрлэгчдийг эвлэрүүлэхэд авах бүх талын арга

6 Судалгааг Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал”-ын дагуу боловсруулав.

хэмжээг эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлнэ.” гэж тус тус заасан.

Өөрөөр хэлбэл, гэрлэгчдийн аль нэг нь гэрлэлт цуцлуулах нэхэмжлэл шүүхэд гаргасан тохиолдолд эвлэрүүлэх боломжгүйгээс бусад тохиолдолд заавал эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулж амжилтгүй болсон бол иргэний хэрэг үүсгэнэ.

Гэр бүл нь аливаа нийгмийг бүрдүүлэгч суурь нэгж, үнэт зүйл болохын хувьд төрөөс гэр бүлийн тогтвортой байдал, хүүхдийн тасралтгүй хөгжил, хүмүүжлийг хадгалах бодлогыг баримтлан гэрлэлтийг шүүхээс аль болох шууд цуцлахгүйгээр эвлэрүүлэх арга замыг эрэлхийлжээ.

Гэтэл 2018 онд шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлалд гэр бүлийн эрх зүйн маргааны 2,995 өргөдөл ирсэн бөгөөд үүнээс 412 өргөдөл буюу 13.6 хувьд нь амжилттай эвлэрсэн, 2019 онд гэр бүлийн эрх зүйн маргааны 3020 өргөдөл ирсэн бөгөөд үүнээс 377 өргөдөл буюу 12.4 хувьд нь амжилттай эвлэрсэн бол нийт 2,643 өргөдөл буюу 87.6 хувьд нь эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа амжилтгүй явагдсан байна.⁷

ИХШХШТХ-ийн 132 дугаар зүйлийн 132.1 дэх хэсэгт “Шүүх хэргийг хянан шийдвэрлэхдээ гэрлэлт цуцлах болсон шалтгааныг тогтоох ба гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг авна” гэж заасан. Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.2 дахь хэсэгт “Шүүх Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 132.1-д заасан гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлагч, эсхүл талуудын сонгосон эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлнэ” гэжээ.

Ийнхүү шүүх гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлэх, урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааны журмаар эвлэрүүлэн зуучлалыг явуулах нь тус ажиллагаа гэр бүлийн маргаанд амжилтгүй хэрэгжих үндэс болсон эсэхийг тодруулах шаардлагатай байна.

Гэрлэлтийг шүүхийн журмаар цуцлахын тулд урьдчилан шийдвэрлэх журмаар гэрлэгчдэд эвлэрэх арга хэмжээ авахыг шаарддаг улс орнуудын нэг бол Япон улс. Монгол Улсад Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн төслийг боловсруулах ажилд Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага (ЖАЙКА)-ын хамтын ажиллагаа, оролцоо байсан тул тухайн орны гэр бүл дэх сэтгэлгээний соёл, онцлог, Япон улсын хувьд гэр бүлийн талаар баримталдаг бодлого манай улсын хуульд тодорхой хэмжээнд шингэсэн байхыг үгүйсгэхгүй.

Иймд тус судалгаагаар гэр бүлийн холбогдолтой маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулах хуулийн зохицуулалт эвлэрүүлэн зуучлалын үндсэн зарчимд нийцэж буй эсэхийг тодруулах бөгөөд шүүхийн практикт хэрэгжиж буй байдалд дүн шинжилгээ хийх замаар хууль хэрэглээний асуудлыг тодруулна.

1.2.Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлалын дагуу Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхэд сонгож авсан асуудлын онцлогоос хамааран дараах хоёр шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон болно. Үүнд:

- Зорилгод хүрсэн төвшин;
- Практикт нийцэж байгаа байдал.

7 “Монголын хууль тогтоомжийн нийгэмлэг” ТББ, Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөний судалгаа, 2020 он, 59 дэх тал.

1.2.1. “Зорилгод хүрсэн төвшин” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

2012 оны Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Энэ хуулийн зорилт нь эрх зүйн маргааныг шүүхийн бус аргаар эвлэрүүлэн зуучлагчийн дэмжлэгтэйгээр шийдвэрлэх эрх зүйн үндсийг тогтоох, эвлэрүүлэн зуучлалыг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино.” гэж заасан.

Түүнчлэн мөн хуулийн 2 дугаар зүйлд зааснаар эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хууль тогтоомжид Монгол Улсын Үндсэн хууль, Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Гэр бүлийн тухай хууль, Монгол Улсын шүүхийн тухай хууль хамаарч байх бөгөөд гэр бүлийн холбогдолтой маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулахад дээрх хэм хэмжээг баримтална. Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуульд заасан үндсэн зарчим зөрчигдөж буй эсэхийг тодорхойлохын тулд эдгээр хуулийг мөн шинжлэн судлах юм.

Иймд урьдчилан шийдвэрлэх журмаар болон шүүхийн шатанд явагдах эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанд дүн шинжилгээ хийх үүднээс Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн дараах зүйл, заалтад үнэлгээ хийхээр сонголоо. Сонгосон зүйл, заалтыг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Хүснэгт 1. Зорилгод хүрсэн төвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт

№	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1	6 дугаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэг	6.3.Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 132.4-т зааснаас бусад гэр бүлийн харилцаанаас үүссэн маргааны эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг шүүхээс гадуур урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааны нэг гэж үзнэ.
2	32 дүгээр зүйлийн 32.1, 32.2 дахь хэсэг	32.1.Энэ хуулийн 6.3-т заасан шүүхээс гадуур урьдчилан шийдвэрлэх журмын дагуу явуулсан эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа амжилтгүй болсон нь шүүхэд иргэний хэрэг үүсгэснээс хойш гэр бүлийн холбогдолтой маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа дахин явуулахаас татгалзах үндэслэл болохгүй. 32.2.Шүүх Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 132.1-д заасан гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлагч, эсхүл талуудын сонгосон эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлнэ.

1.2.2. “Практикт нийцэж байгаа байдал” шалгуур үзүүлэлтийг сонгосон үндэслэл

Энэхүү шалгуур үзүүлэлт нь тухайн хууль тогтоомжийн зохицуулалтын практикт хэрэгжиж буй байдал, түүний эерэг, сөрөг үр дагавар, хэрэгжүүлэхэд гарч буй хүндрэл, бэрхшээлийг тодорхойлоход чиглэгддэг.

Японы Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллагы (ЖАЙКА)-ын захиалгаар гүйцэтгэсэн Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөний судалгааны хүрээнд Шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлагчтай хийсэн ярилцлагад:

“...Гэр бүлийн маргаан маш их орж ирдэг. Нутаг дэвсгэр, хүн амын тоо, амьжиргааны төвшнээс хамаараад захын дүүргүүдэд хөдөө орон нутгаас шилжиж ирсэн хүмүүсийн тухайд зах зээл, эдийн засгийн хямралаас болоод гэр бүл салалт нэлээн болж байна гэж боддог. Эвлэрүүлэн зуучлагч, сэтгэл зүйч, шүүгч нь ороход болно. Орон нутагт эвлэрүүлэн зуучлагчийн нэг л орон тоо байгаа, гэр бүлийн

маргаан харьцангуй бага, орж ирсэн ч эвлэрэх магадлал өндөр, бие биенээ сайн таньдаг. Дүүргээсээ бас шалтгаалж байна. Олон жил тусдаа амьдарчихсан, өөр хүнтэй гэр бүл болчихсон, хуучин баталгаагаа салгаагүй хүмүүс их орж ирдэг. Бид нар эвлэрүүлэх гэхээр боломж байдаггүй. Орж ирж байгаа хэргүүдийн тал нь ийм нөхцөл байдалтай.”;

“...Гэр бүлийн маргааныг эвлэрүүлэн зуучлах журмаар шийдвэрлэхэд бэрхшээлтэй байна. Тухайлбал нэгэнт эвлэрэхгүй нь тодорхой буюу хамтран амьдрагчтай болсон, цаашлаад хүүхэдтэй болсон маргаан бүхий хэрэг дээр эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулах нь үр ашиггүй байна. Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй холбоотой маргааныг шүүх шууд хүлээн авах боломжтой ч шүүхийн зүгээс хүчирхийлэл нотлогдсон тохиолдолд хүлээн авна гээд эвлэрүүлэн зуучлалд буцаагаад байдаг. Гэвч хүчирхийлэл нь олон төрөл ба сэтгэл санаа, эдийн засгийн гээд тэр бүр шууд нотлох баримт байдаггүй тохиолдол гарч байна. Энэ нь бодит байдалд нийцэхгүй, иргэдийг дахин дахин улсын тэмдэгтийн хураамж төлүүлж чирэгдүүлэх асуудал гардаг.” гэжээ.

Гэр бүлийн тогтвортой байдал болон хүүхдийн эрхийг хамгаалахын тулд гэр бүлийн холбогдолтой маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг зайлшгүй явуулах зохицуулалт практикт бүрэн хэрэгжих боломжгүй байдаг нь дээрх ярилцлагаас харагдаж байна. Иймд практикт гарч буй зарим асуудлыг тодруулах зорилгоор хуулийн дараах зүйл, заалтыг сонгож авав. Үүнийг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Хүснэгт 2. Практикт хүрсэн түвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд сонгосон зүйл, заалт

№	Сонгосон зүйл, заалт	Зүйл, заалтын агуулга
1	6 дугаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэг	6.3. Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 132.4-т зааснаас бусад гэр бүлийн харилцаанаас үүссэн маргааны эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг шүүхээс гадуур урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааны нэг гэж үзнэ.
2	32 дугаар зүйлийн 32.1, 32.2 дахь хэсэг	32.1. Энэ хуулийн 6.3-т заасан шүүхээс гадуур урьдчилан шийдвэрлэх журмын дагуу явуулсан эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа амжилтгүй болсон нь шүүхэд иргэний хэрэг үүсгэснээс хойш гэр бүлийн холбогдолтой маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа дахин явуулахаас татгалзах үндэслэл болохгүй. 32.2. Шүүх Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 132.1-д заасан гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлагч, эсхүл талуудын сонгосон эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлнэ.

1.3.Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох, харьцуулах хэлбэрийг сонгох

Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолохдоо сонгосон шалгуур үзүүлэлт тус бүрээр Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэг, 32 дугаар зүйлийн 32.1, 32.2 дахь хэсэгт тохируулан асуулт дэвшүүлж байна.

Зорилгод хүрсэн төвшин шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. Урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааны журмаар явуулах эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа болон шүүхийн шатанд эвлэрүүлэн зуучлагч, эсхүл талуудын сонгосон эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжих эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа зорилгодоо хүрсэн эсэх?

Практикт нийцэж буй байдал шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд:

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. Шүүх гэр бүлийн холбогдолтой маргаанд эвлэрүүлэн зуучлалыг ашиглахад хууль хэрэглээний болон практикийн ямар асуудал үүсэж байна вэ?

Хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ үнэлэх болсон шалтгаан нөхцөл, шалгуур үзүүлэлт зэргийг харгалзан дор дурдсан харьцуулах хэлбэрүүдээс сонголоо. Үүнд:

1. Байх ёстой болон одоо байгаа эвлэрүүлэн зуучлалыг гэр бүл цуцлах маргаанд зайлшгүй байх ёстой шат болгон хэрэгжүүлэхээр хуульчилсан нь практикт ямар асуудал үүсгэж буйг судлан тогтооно.
2. Хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлснээс хойш хууль тогтоомж хүчин төгөлдөр болсноос хойш гэр бүлийн холбогдолтой маргаанд эвлэрүүлэн зуучлал хэр амжилттай хэрэгжсэнд дүн шинжилгээ хийнэ.
3. Тохиолдол судлах- гэр бүлийн холбогдолтой маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулах гадаад орны туршлага, онцлог, манай орноос ялгаатай сэтгэлгээ зэргийг харьцуулах замаар Монгол Улсын нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийхийг зорьж байна.

1.4. Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд үнэлгээ хийх хуулийн зүйл, заалтын зорилгод хүрсэн, практикт нийцэж буй байдлыг тодруулах зорилгоор шүүхийн практик, тухайн сэдвээр гаргасан мэргэжлийн ном, товхимол, гарын авлага, өгүүлэл, эрдэм шинжилгээ, судалгааны тайлан, статистикийн тоо баримт, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг эх сурвалж болгон ашиглав.

ХОЁР. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ

2.1. “Зорилгод хүрсэн төвшин” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Шалгуур үзүүлэлтийн томъёолол 1. Урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааны журмаар явуулах эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа болон шүүхийн шатанд эвлэрүүлэн зуучлагч, эсхүл талуудын сонгосон эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжих эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа зорилгодоо хүрсэн эсэх?

Эвлэрүүлэн зуучлагч бол тухайн маргаанд зуучлуулахаар талуудын сонгосон буюу зөвшөөрсөн, маргааны талаар шийдвэр гаргахад нь дэмжлэг үзүүлэх үүрэг бүхий мэргэшсэн этгээд.⁸ Урьдчилан шийдвэрлэх журмаар эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулахыг шаардах, гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг шүүх гагцхүү эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлэх нь оновчтой эсэхийг тодорхойлохын тулд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны зарчим болон гэр бүлийн маргаан дахь эвлэрүүлэн зуучлалын зарчмыг авч үзэх шаардлагатай.

8 С.Нарангэрэл, Монголын эрх зүйн эх толь бичиг, Дөрөв дэх хэвлэл, 2015, 632 дахь тал.

Эрх зүйн тогтолцооноос хамааран улс орнуудын эвлэрүүлэн зуучлалын загвар ялгаатай байх нь бий. Англи-америкийн эрх зүйн загвар нь ихэвчлэн сайн дурын үндсэн дээр болон төрийн ба төрийн бус байгууллагын эвлэрүүлэн зуучлах институтуц давамгайлах байдлаар илэрч байна. Харин эх газрын эрх зүйн загвар нь шүүх, эсхүл Засгийн газар, түүний дотор Хууль зүйн яамны хяналтад байж, эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа шүүхийн болон төрийн тогтолцооны нэг салаа мөчир гэж үзэх хандлагатай байна.⁹

Монгол Улсын хувьд англи-америкийн болон эх газрын загварын холимог тогтолцооны хэв шинжтэй. Шүүхийн ерөнхий зөвлөл нь Эвлэрүүлэн зуучлагчдын зөвлөлийг байгуулахын хамт анхан шатны шүүх дэх орон тооны болон орон тооны бус эвлэрүүлэн зуучлагч, мөн төрийн болон төрийн бус байгууллага, мэргэжлийн холбоо дахь эвлэрүүлэн зуучлагчдыг сонгон ажиллуулахаар хуульд зохицуулсан байна.¹⁰

Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.2 дахь хэсэгт зааснаар эвлэрүүлэн зуучлалыг дараах 4 зарчимд үндэслэн явуулна. Үүнд:

1. Талуудын сайн дурын үндсэн дээр хэрэгжих;
2. Эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанд оролцогчдын нууцыг хадгалах;
3. Эвлэрүүлэн зуучлагч төвийг сахисан байр суурьтай байх;
4. Эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанд талууд тэгш эрхтэй оролцох зэрэг болно.

Зарим судлаачид эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны 10 зарчим нэрлэдэг¹¹ ч дээр дурдсан үндсэн зарчмууд гэр бүлийн эвлэрүүлэн зуучлалын үндсэн зарчим болж хэрэгжих учиртай. Гэр бүлийн маргааны эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа дараах 4 тусгай зарчимтай.¹² Үүнд:

1. Сайн дурын үндсэн дээр хэрэгжих- хоёр тал хоёулаа эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулахыг зөвшөөрсөн байх бөгөөд уг ажиллагаанаас аль ч үед татгалзах эрхтэй байна.
2. Төвийг сахих эвлэрүүлэн зуучлагч гэрлэгчдийн аль нэг талд орохгүй бөгөөд төвийг сахисан байр сууриас оролцоно. Талуудын санал, хүсэл зориг, бодлыг сонсож, эрх тэгш хандана.
3. Хувийн нууц хадгалах эвлэрүүлэн зуучлагч эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны явцад олж мэдсэн бүхий л мэдээллийг нууцална. Эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны явцад хэлсэн үг, гаргасан баримтууд шүүхэд ил болох ёсгүй.
4. Талууд шийдвэрээ бие даан гаргах эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны үед хэлэлцэх асуудал, шийдвэрийг талууд гаргана. Эвлэрүүлэн зуучлагч хүүхдийн тэтгэмж, санхүүгийн болон эрх зүйн бусад асуудал дээр анхаарал хандуулахыг зөвлөж, мэргэжлийн туслалцаа үзүүлэх замаар тодорхой асуудал дээр шийдвэр гаргахад туслалцаа үзүүлэх үүрэгтэй.

9 Хууль зүйн үндэсний хүрээлэн. Эрх зүйн маргааныг эвлэрүүлэн зуучлах журмаар шийдвэрлэх ажиллагаа, гарын авлага, 2015, 49 дэх тал.

10 Мөн тэнд.

11 Дэлгэрүүлэн үзэх: David A. Hoffman. Ten principles of Mediation Ethics. Холбоос: <https://blc.law/wp-content/uploads/2016/12/2005-07-mediation-ethics-branchmainlanguagedefault.pdf>

12 <https://www.themediatorsusankaye.com/principles-of-mediation.html>

Дээр дурдсан зарчим 2012 оны Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуульд тусгалаа олсон байна. Гэсэн хэдий ч гэр бүлийн холбогдолтой маргааны эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанд өөр тав дахь “албадан эвлэрүүлэх” зарчим үйлчлэх талаар Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэг, мөн хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.1 дэх хэсэгт заажээ.

Тодруулбал, ИХШХШТХ-ийн 132 дугаар зүйлийн 132.4 дэх хэсэгт зааснаас бусад гэр бүлийн харилцаанаас үүссэн маргааны эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг шүүхээс гадуур урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагааны нэг гэж зааснаар гэр бүл цуцлах маргаанд уг ажиллагаа хийгдэхгүйгээр шүүхэд иргэний хэрэг үүсгэх боломжгүй болжээ. Үүнийг Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1 дэх хэсэгт “...гэрлэлт цуцлах асуудлаар эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулах боломжгүйгээс бусад тохиолдолд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явагдсаны дараа шүүх иргэний хэрэг үүсгэнэ.” гэж хуульчилсан.

Талууд эвлэрэх боломжгүй гэж үзвэл шүүх иргэний хэрэг үүсгэсний дараа тус хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.2 дахь хэсэгт зааснаар гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлагч, эсхүл талуудын сонгосон эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан дахин хэрэгжүүлнэ. Үүнийг Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.2 дахь хэсэгт бататгасан.

ИХШХШТХ-ийн 132 дугаар зүйлийн 132.2 дахь хэсэгт “Энэ хуулийн 132.1-т заасан эвлэрүүлэх арга хэмжээг зөвхөн нэг удаа хэрэглэнэ. Шүүхээс гадуур урьдчилан шийдвэрлэх журмын дагуу явуулсан эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа амжилтгүй болсон байх нь шүүхэд иргэний хэрэг үүсгэснээс хойш гэр бүлийн маргааны талаар эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанаас татгалзах үндэслэл болохгүй.” гэж заасан. Ийнхүү ИХШХШТХ-ийн 132.4-т заасан нөхцөл тогтоогдоогүй бол гэрлэлтийг шүүхийн журмаар цуцлах маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг хоёр удаа явуулах шаардлагатай.

2012 оны Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хууль батлагдахаас өмнө Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1 дэх хэсэгт “Шүүх шаардлагатай гэж үзвэл хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг гурван сар хүртэл хугацаагаар түдгэлзүүлж, энэ хугацаанд гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээ авна” гэж заасан байсан бөгөөд эвлэрүүлэхэд авах бүх талын арга хэмжээг эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлэх тухай зохицуулалт байгаагүй.

Улсын дээд шүүхийн 2008 оны 11 дүгээр сарын 25-ны өдрийн “Гэр бүлийн болон иргэний бүртгэлийн тухай хуулиудын зарим зүйл, хэсэг, заалтыг тайлбарлах тухай” 46 дугаар тогтоолын 9.2-т гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг дараах байдлаар тайлбарладаг байв. Үүнд:

- Шүүх шаардлагатай гэж үзвэл- гэрлэлт цуцлах тухай хэрэг бүрийн онцлогоос шалтгаалан гэрлэлтийг зайлшгүй цуцлах ноцтой шаардлага байхгүй, гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бололцоотой, тэдний болон хүүхдийн эрх ашгийг хамгаалах үүднээс гэрлэлтийг цуцлахгүй байх нь илүү ач холбогдолтой байх нөхцөлүүдийг хамааруулна.
- Гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээ- гэрлэгч тус бүртэй ганцаарчлан уулзах, зөвлөгөө өгөх, гэрлэлт цуцлуулах болсон шалтгаануудыг нарийвчлан судалж, үндэслэлтэй эсэхийг нь тайлбарлах, шаардлагатай тохиолдолд сэтгэл зүйч, сурган хүмүүжүүлэгчдийг татан оролцуулах зэрэг гэрлэгчдийг эвлэрүүлэхэд ач холбогдолтой бүхий л үйл ажиллагааг хэлнэ.

- Гэрлэгчид эвлэрэх боломжгүй- эхнэр, нөхрийн хэн нэг нь согтууруулах ундаа болон мансууруулах бодис байнга хэрэглэдэг, гэр бүл, үр хүүхдийн амьдрал, хүмүүжилд муугаар нөлөөлдөг, гэр бүлийн гишүүдийг хүндэтгэн үзэхгүй, хэрцгий догшин авирладаг, бэлгийн харьцаа тохирдоггүй, үр хүүхэдтэй болоогүй, гэрлэгчид гэр бүлээ үргэлжлүүлэх санаачилга гаргалгүй удаан хугацаагаар тусдаа амьдарсан зэргийг хамааруулж үзнэ.

Түүнчлэн Улсын дээд шүүхийн 2010 оны 06 дугаар сарын 02-ны өдрийн “Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь зохигчдыг эвлэрүүлэх шүүгчийн ажиллагааны тухай” 02 дугаар зөвлөмжид дараах зүйлийг тайлбарлаж, анхааруулсан байдаг. Үүнд:

- Талууд бусдын албадлагагүйгээр өөрийн ухамсарт ажиллагааны үр дүнд маргааныг зохицуулах нь тэдний сэтгэл санаа, эд хөрөнгө, цаг завьг барахгүйгээс гадна эрх зүйн ухамсрыг нь дээшлүүлэх үндэс суурь болохын зэрэгцээ дахин энэ төрлийн харилцаанд алдаа зөрчилгүй оролцох боломжийг бүрдүүлдэг учир шүүгч талуудад маргааны шалтгаан, нөхцөлийг тайлбарлах, алдаа, зөрчлийг нь ойлгуулах ажиллагаа явуулсны эцэст тэдгээрт өөрсдөө тохиролцох боломжийг нь олгох учиртай. Эвлэрэх болон муудалцах үйлдлийг хүн зөвхөн өөрийн хүсэл зоригоор хийдэг учир шүүх эвлэрэх хүсэл зоригийг нь өдөөх л ажиллагаа явуулахаас бус ямар нэгэн хэлбэрийн дарамт үзүүлэхгүй гэдгийг онцгой анхаарах учиртай.
- Шүүгч иргэний хэрэг маргааны талуудыг эвлэрүүлэх талаар хуульд зааснаас өөрөөр идэвхтэй ажиллагаа явуулах нь зарчмын олон хэм хэмжээгээр хязгаарлагддаг ч Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 132 дугаар зүйлийн 132.1, Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.2-т заасан “Шүүх хэргийг хянан шийдвэрлэхдээ гэрлэлт цуцлах болсон шалтгааныг тогтоох ба гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээ авна” гэсэн зохицуулалтаар гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх талаар идэвхтэй ажиллах боломжийг шүүхэд олгожээ. Гагцхүү ийнхүү хийх ажиллагаа бүрийг шүүгч Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.4-т заасныг баримтлан тэмдэглэл хөтлөх, үзлэг хийх, туршилт явуулах, шинжээч томилох зэрэг хуульд заасан ажиллагаануудын аль тохирох хэлбэрээр явуулбал тухайн ажиллагааны хууль ёсны байдал хангагдах боломжтой болно.
- Шүүгч гэрлэгчдийг эвлэрүүлэхийн тулд гэрлэгч тус бүртэй ганцаарчлан уулзах, санал бодлыг нь сонсох, гэрлэлт, гэрлэгчдийн эрх, үүргийн талаарх тухайн хүний ойлголтыг тодруулах, үр хүүхдийн хүмүүжил, ирээдүйд гэрлэлт цуцлалт хэрхэн нөлөөлдөг талаар ном, нийтлэл, кино үзүүлэх, гэрлэлт цуцлуулах болсон шалтгааныг нарийвчлан судлах, гэрлэгчдийн найз, садан төрлийн хүмүүстэй уулзах зэргээр гэрлэлт цуцлуулах бодит үндэслэл, шалтгаан байгаа эсэхийг сайтар тогтоосны эцэст гэрлэлтийг цуцлах, эсхүл гэрлэгчдэд эвлэрэх хугацаа өгч, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг түдгэлзүүлэхийг тус тус шийдвэрлэнэ. Шаардлагатай тохиолдолд сэтгэл судлаач, сурган хүмүүжүүлэгч, хүүхдийн болон холбогдох бусад байгууллагын ажилтнуудыг дээрх ажиллагаанд татан оролцуулж болно гэж заасан.

Үүнээс харахад, 2012 оноос өмнө Улсын дээд шүүхээс гаргасан тайлбар, зөвлөмжид талуудын эвлэрэх хүсэл зоригийг өдөөх л ажиллагаа явуулахаас бус ямар нэгэн хэлбэрээр дарамт үзүүлэх үндэслэлгүйг онцгой анхаарах ёстойг тэмдэглэж байжээ. Түүнчлэн шүүхээс гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг өргөн хүрээнд ойлгохыг зөвлөсөн нь оновчтой байна. Гэтэл Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хууль батлагдсаны дараа тус хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.2 дахь хэсэг, Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.2 дахь хэсэгт “Шүүх гэрлэгчдийг эвлэрүүлэхэд авах бүх талын арга хэмжээг эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлнэ хэмээн цар хүрээг нь хумьжээ.

Үнэхээр л гэрлэлтээ цуцлуулах гэж буй гэр бүлд эвлэрүүлэх бүхий л төрлийн арга хэмжээ авах юм бол зөвхөн эвлэрүүлэн зуучлагч ч биш нийгмийн ажилтан, гэр бүл, хүүхэд залуучуудын хөгжлийн газрын мэргэжилтэн, сэтгэл зүйч нарын хамтарсан баг тухайн гэр бүлтэй ажиллаж болно.¹³

Шүүх гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг дангаараа авч хэрэгжүүлэх боломжгүй учраас эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлэх нь тохиромжтой гэж зарим судлаач үздэг. Эл үндэслэлээ тайлбарлахдаа: “Гэр бүлийн тухай хуульд “шүүх гэрлэгчдэд эвлэрэх бүх шатны арга хэмжээ авна” гэж зааж өгсөн боловч энэ нь төдийлөн сайн хэрэгжихгүй, ийм боломж шүүхэд эвлэрүүлэн зуучлагчтай харьцуулахад бага байна. Хэргийн оролцогчтой шүүх тэр бүр уулзаж санаа бодлыг нь чөлөөтэй сонсох, ярилцах боломжгүй бөгөөд энэ хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуулиар тогтоосон дэгийн дагуу явагддагтай холбоотой байж болно. Магадгүй шүүхэд эвлэрүүлэн зуучлагчийн дэмжлэгтэй гэр бүл цуцлах асуудлыг шийдвэрлэх талуудын зөв шийдвэр, харилцан ойлголцол нь гэр бүл цуцлах асуудлыг ч зогсоож болох юм”¹⁴.

Гэвч шүүх хэргийн оролцогчидтой тэр бүр уулзах боломжгүй байх нь эвлэрүүлэн зуучлагчид албадан шилжүүлэх үндэслэл болохгүй бөгөөд ингэснээрээ гэр бүл цуцлах асуудлыг зогсоогоогүй нь доорх тоон мэдээллээс харагдаж байна.

Хүснэгт 3. Гэрлэлт, цуцлалтын тоон статистик¹⁵

13 Б.Дугармаа, Шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал, “Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүл, 2019 он, №4, 113 дахь тал.

14 Олон Улсын эрх зүйн хөгжлийн байгууллага, Эвлэрлийн гэрээ, арбитрын шийдвэр, нотариатын мэдэгдэх хуудсыг гүйцэтгэх ажиллагаа, 2015 он, 10 дахь тал.

15 <https://www.1212.mn>

Шүүх иргэний хэрэг үүсгэхээс өмнө болон дараа эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг явуулахгүйгээр гэрлэлтийг цуцалж болох ганцхан нөхцөлийг ИХШХШТХ-ийн 132 дугаар зүйлийн 132.4 дэх хэсэгт хуульчилсан. Тодруулбал, гэрлэгчдийн хэн нэгний байнгын хүчирхийлэл дарамтаас болж гэр бүлийн гишүүдийн амь нас, эрүүл мэнд болон хүүхдийн хүмүүжилд ноцтой аюул, хор уршиг учирч болзошгүй, эсхүл учирсан нь тогтоогдсон байх нөхцөл юм.

Дээрх нөхцөл байдал тогтоогдсон тохиолдолд гэрлэгчдэд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг урьдчилан шийдвэрлэх журмаар явуулахгүйгээр гэрлэлт цуцлах нэхэмжлэлийг шүүх хянан үзээд, шүүхийн дэргэдэх эвлэрүүлэн зуучлагчид шилжүүлэхгүйгээр гэрлэлтийг цуцлах боломжтой.

Үүнийг мөн Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.4 дэх хэсэгт “Гэрлэгчдийн хэн нэгний байнгын хүчирхийлэл, дарамтаас болж гэр бүлийн гишүүдийн амь нас, эрүүл мэнд болон хүүхдийн хүмүүжилд ноцтой хохирол учирч болзошгүй, эсхүл учирсан нь тогтоогдсон бол шүүх энэ хуулийн 14.2-т заасан эвлэрүүлэх арга хэмжээ авахгүйгээр гэрлэлтийг цуцална.” гэж зохицуулсан.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1 дэх хэсэгт зааснаар гэр бүлийн хүчирхийлэл нь бие махбодын, сэтгэл санааны, бэлгийн болон эдийн засгийн хэлбэрээр илэрнэ. Улсын дээд шүүхийн 2006 оны 10 дугаар сарын 30-ны өдрийн 47 дугаар тогтоолд эдгээр хэлбэрийн хүчирхийллийг дараах байдлаар тайлбарласан. Үүнд:

1. Бие махбодын хүчирхийлэл- энэ хуулийн 3 дугаар зүйлд¹⁶ заасан этгээд нөгөө этгээдээ өөрийн эрхшээлд байлгах, гэр бүлийн харилцаанд давамгайл байдал тогтоох зорилгоор хүч хэрэглэн биед нь халдсаныг;
2. Сэтгэл санааны хүчирхийлэл- энэ хуулийн 3 дугаар зүйлд заасан этгээд дээрх зорилгоор нөгөө этгээдээ айлган сүрдүүлэх, заналхийлэх, мөрдөн мөшгөх, доромжлох, нэр төр алдар хүндийг гутаах, ах дүү, хамт олноос нь тусгаарлах, хүсэл зоригийнх нь эсрэг үйлдэл хийлгэхийг албадах, тулган шаардах зэргээр үг яриа, үйл хөдлөлөөрөө сэтгэл санааны дарамтад оруулсныг;
3. Бэлгийн хүчирхийлэл- энэ хуулийн 3 дугаар зүйлд заасан этгээд дээрх зорилгоор нөгөө этгээдийнхээ бэлгийн халдашгүй байдал, бэлгийн эрх чөлөөг зөрчсөн, хүүхдээ бэлгийн харилцаанд оруулахаар завдсан, оруулсан, бэлгийн шинжтэй бусад үйлдэлд уруу татсан, шаардсан зэрэг үйлдлийг;
4. Эдийн засгийн хүчирхийлэл- энэ хуулийн 3 дугаар зүйлд заасан этгээд дээрх зорилгоор нөгөө этгээдийнхээ хөдлөх ба үл хөдлөх, түүнчлэн мөнгөн хөрөнгө, цалин хөлсийг эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах эрхийг хууль бусаар хязгаарласныг тус тус ойлгоно.

16 Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд заасан этгээдэд эхнэр, нөхөр, гэр бүлийн бусад гишүүн, хамтран амьдрагч, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч, тэдгээрийн асрамж, хамгаалалтад байгаа этгээд, тухайн гэр бүлд хамт амьдарч байгаа этгээд; тусдаа амьдарч байгаа төрүүлсэн, үрчлэн авсан хүүхэд, төрсөн, үрчлэн авсан эцэг, эх, ах, эгч, дүү; энэ хуулийн зохицуулалтад гэрлэлтээ цуцлуулсан эхнэр, нөхөр, хамтран амьдарч байсан, эсхүл хамтран амьдарч байгаагүй ч гэр бүлийн харилцаатай байсан, дундаасаа хүүхэдтэй этгээд нэгэн адил хамаарахаар заасан.

Бие махбодын хүчирхийлэл гэж хүний амь нас, эрүүл мэндэд гэм хор учруулсан, эсхүл учруулж болзошгүй аливаа үйлдэл, эс үйлдэхүйг хэлдэг.¹⁷ Үүнээс үзэхэд, бие махбодын хүчирхийлэл үйлдэхээс бусад тохиолдолд гэр бүлийн гишүүдийн амь нас, эрүүл мэнд болон хүүхдийн хүмүүжилд ноцтой аюул, хор уршиг учирсныг тогтооход бэрхшээлтэй байна.

Харин бэлгийн хүчирхийлэл үзүүлснийг нотлохын тулд Эрүүгийн хуулийн 11.7 дугаар зүйлд заасан гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх, 12.1 дүгээр зүйлийн 2.3 дахь заалтад заасан гэр бүлийн хамаарал бүхий харилцаатай хүнийг хүчиндэх, мөн зүйлийн 3 дахь хэсэгт заасан гэр бүлийн хамаарал бүхий арван зургаан насанд хүрээгүй хүнийг хүчиндэх гэмт хэргийг үйлдсэн нь шүүхийн шийдвэрээр тогтоогдсон, эсхүл Зөрчлийн тухай хуулийн 5.4 дэх хэсэгт заасан зөрчлийг үйлдсэн болохыг тогтоосон байх шаардлагатай.

Ийнхүү ИХШХШТХ-ийн 132 дугаар зүйлийн 132.4 дэх хэсэгт заасан нөхцөл байдал үүссэн гэдэгт бие махбодын болон бэлгийн хүчирхийлэл үйлдсэнийг нотолсон байхыг ойлгож байна. Учир нь сэтгэл санааны болон эдийн засгийн хүчирхийллийг нотлоход төвөгтэй байдаг. Сэтгэл санааны хүчирхийлэл зайлшгүй хүний амь нас, эрүүл мэндэд материаллаг хохирол учруулснаар тогтоогдох ёсгүй.

Мөн гэр бүлийн хүчирхийллийн эдийн засгийн хэлбэр нь эдийн засгийн хараат байдалд оруулах, эсхүл эд хөрөнгийн хохирол учруулдаг тул хүний амь нас, эрүүл мэнд, хүүхдийн хүмүүжилд ноцтой аюул, хор уршиг учруулснаар тогтоогдох буюу хэмжигдэх боломжгүй юм.

Гэр бүлийн хүчирхийлэл байнгын буюу давтамжтай үйлддэгээрээ онцлог. Гэр бүл цуцлах нь өөрөө хүчирхийллийн нэг сөрөг үр дагавар болдог хэдий ч хүчирхийлэлтэй гэр бүлд өсөн торниж байгаа хүүхэд залуучуудын бие махбод, эрүүл мэндийн хэвийн хөгжил, нийгэмших үйл явцад сөргөөр нөлөөлдөг.¹⁸ Ихэнх тохиолдолд хүүхдүүд өөрсдөө шууд хүчирхийлэлд өртөхгүй ч эх, гэр бүлийн гишүүдийнх нь эсрэг үйлдэгдэж буй хүчирхийллийг харж, сонсдог. Аль ч тохиолдолд хүүхэд хүчирхийллээс болж зовж шаналдаг ба хамгаалагдах хэрэгцээтэй байдаг.¹⁹

Тиймээс гэрлэгчдийн эвлэрэх боломжгүй нөхцөлийг гагцхүү бие махбодын хүчирхийлэл үйлдэж, гэр бүлийн гишүүдийн амь нас, эрүүл мэндэд ноцтой аюул, хор уршиг учруулсан, эсхүл учруулж болзошгүй нь тогтоогдсон байхаар хуулиар хатуу хязгаарлах нь учир дутагдалтай бөгөөд хүчирхийлэлтэй гэр бүлд хүүхдийг байлгасаар байх нь хүний эрхийн зөрчил мөн.

Шүүхийн шатанд гэр бүлийн хүчирхийллийн шинжтэй гэр бүлийн гэрлэлт цуцлах нэхэмжлэлийг хүлээн авахдаа аливаа шаардлага, цэнзур, холбогдох нотлох баримтыг шаардаж шалтаг заан буцаахгүй байхад анхаарах хэрэгтэй²⁰ байгааг судлаачид онцолж байна.

Дүгнэвэл, хүчирхийлэл үйлдэгдсээр байтал нотлохыг шаардаж, гэрлэлт цуцлах нэхэмжлэлийг хүлээж авахгүй байх Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 6

17 Олон Улсын хөгжлийн эрх зүйн байгууллага, Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хууль сахиулах болон шүүх эрх мэдлийн байгууллагын ажилтны гарын авлага, 2017 он. 63 дахь тал.

18 Гэр бүлийн хүчирхийллийг судалж, нийгмийн ажлын үйлчилгээ үзүүлэх нь, ХЭҮТ, 2011 он.

19 Олон Улсын хөгжлийн эрх зүйн байгууллага, Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчид үзүүлэх үйлчилгээ, 2020 он, 19 дэх тал.

20 Б.Дугармаа, Шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал, “Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүл, 2019 он, №4, 112 дахь тал.

дугаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэг, хүчирхийлэл тогтоогдохоос нааш эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг зайлшгүй явуулахаар заасан Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.1, 32.2 дахь хэсэг, Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.4 дэх хэсэг нь тус тус хүүхдийн болон гэр бүлийн гишүүдийн эрх, эрх чөлөөг хязгаарласан зохицуулалт болжээ. Ийнхүү хязгаарлах нөхцөл нь эдгээр хуулийн заалт зорилгодоо нийцэхгүй, эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа талуудын сайн дурын үндсэн дээр хэрэгжих зарчимтай зөрчилдөж байгааг илтгэж байна.

2.1.1. Харьцуулсан судалгаа

Монгол Улс эвлэрүүлэн зуучлалын холимог загвартай улс бөгөөд Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуульд гэр бүлийн эрх зүйн маргаанд эвлэрүүлэн зуучлалыг шүүхээс гадуур урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагаа болгон заасан нь Япон улсын жишигтэй төстэй байх тул тухайн улсын зохицуулалтыг судлахаар сонгов. Түүнчлэн эх газрын эрх зүйн хэв шинжийг хадгалсан эрх зүйн тогтолцоотой болохын хувьд Бүгд Найрамдах Франц улсын гэр бүлийн эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны зарчим, онцлогийг судлах болно.

I. Япон улс

Япон улсын шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлалын тогтолцоо нь 90 гаруй жилийн түүхтэй бөгөөд гэр бүлийн хэрэг маргаан нь гэр бүлийн шүүхэд харьяалагдана. Шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлал нь Иргэний хэрэг эвлэрүүлэн зуучлах тухай хууль, Гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар зохицуулагддаг.

Монгол Улстай харьцуулахад, иргэний болон гэр бүлийн эрх зүйн маргаан дахь эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг тусдаа хуулиар зохицуулсан нь тэдгээр ажиллагааны онцлог процессыг салгаж бэхжүүлсэн давуу талтай байна. Энэ нь Япон улсад Гэр бүлийн дагнасан шүүх үйл ажиллагаагаа явуулдагтай холбоотой байх боломжтой.

Япон улсын гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 257 дугаар зүйлд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа нь шүүхээс гадуурх урьдчилан шийдвэрлэх ажиллагаа байх агуулга бүхий зохицуулалт байдаг нь Монгол Улсын Эвлэрүүлэн зуучлах тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэг, 32 дугаар зүйлийн 32.1 дэх хэсэгтэй төстэй байна.

Хүснэгт 4. Гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль²¹

257 дугаар зүйл.Эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг түрүүлж явуулах зарчим (Principle of Conciliation First)
1. Энэ хуулийн 244 дүгээр зүйлд заасны дагуу эвлэрэх боломжтой тохиолдолд нэхэмжлэл гаргах хүсэлтэй этгээд нь эхлээд гэр бүлийн шүүхийн дэргэдэх эвлэрүүлэн зуучлагчид өргөдөл гаргах ёстой.
2. Хэрэв өмнөх хэсэгт заасан нөхцөл үүссэн байхад аливаа этгээд эвлэрүүлэн зуучлагчид өргөдөл гаргалгүйгээр гэр бүлийн шүүхэд нэхэмжлэл гаргасан бол шүүх өөрийн эрх хэмжээний хүрээнд тухайн хэргийг дотоодын асуудал хариуцсан эвлэрүүлэн зуучлагчид шилжүүлэх ёстой. Тухайн хэргийг эвлэрүүлэн зуучлагчид шилжүүлэх нь зохимжгүй гэж шүүх үзсэн тохиолдолд энэ заалт хамаарахгүй.
3. Хэрэв шүүх өмнөх хэсэгт заасны дагуу хэргийг шилжүүлэхээр бол уг хэрэг нь гэр бүлийн шүүхээр эцэслэн шийдвэрлэж болох буюу гэр бүлийн шүүхийн харьяалалд хамаарах ёстой. Харин шүүхээс аливаа хэргийг дотоодын асуудал хариуцсан эвлэрүүлэн зуучлагч руу явуулахын тулд тухайн хэргийг хянан үзэх зайлшгүй шаардлагатай гэж үзвэл гэр бүлийн шүүх, эсхүл тухайн хэргийн харьяалал бүхий шүүх уг хэргийг эвлэрүүлэн зуучлагч уруу шилжүүлэхээс өмнө хянан үзэж болно.

21 http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail_main?re=&vm=&id=2323

244 дүгээр зүйл

Гэр бүлийн шүүх нь гэр бүлийн байдал болон бусад гэр бүлийн харилцаанаас үүдэлтэй маргаанд (1 дүгээр хавсралтад зааснаас бусад маргаанд) эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулах ёстой бөгөөд хуулийн энэ бүлэгт заасны дагуу хянан шийдвэрлэнэ.

1 дүгээр хавсралт

- Насан хүрсэн хүний асран хамгаалалт
- Асран хамгаалах (Curatorship)
- Харгалзан дэмжих (Assistance)
- Ирээдүйд бий болох эд хөрөнгийн удирдлага (Administration of property absentee)
- Сураггүй алга болсонд тооцох
- Гэрлэлт
- Үрчлэлт
- Тэжээн тэтгэх үүрэг (Parental authority)
- Насанд хүрээгүй хүүхдийг асран хамгаалах (Guardianship of Minor)
- Дэмжлэг (Support)
- Хууль ёсны хоёрдугаар зэргийн өв залгамжлал (Disinheritance of Presumptive Heir)
- Өв залгамжлалыг хүлээн авах, татгалзах (Acceptance and Renunciation of Inheritance)
- Эд хөрөнгө хуваах (Separation of Property)
- Өв залгамжлагч байхгүй тохиолдол (Nonexistence of Heir)
- Гэрээслэл (Will)
- Өв залгамжлах эд хөрөнгийн хэмжээ (Heir's Legally Reserved Portion)
- Сайн дураараа асран хамгаалах хэлцэл (Voluntary Guardianship Contract Act)
- Гэр бүлийн бүртгэл (Family Register Act)
- Хүйс солиулах (Act on Special Cases in Handling Gender for People with Gender Identity Disorder)
- Хүүхэд хамгааллын харилцаа (Child Welfare Act)
- Сэтгэцийн эрүүл мэнд болон хөгжлийн бэрхшээлтэй этгээдийг хамгаалах харилцаа (Act on Mental Health and Welfare for the Mentally Disabled)

Үүнээс үзэхэд, тус хуулийн 257 дугаар зүйлд гэр бүлийн холбогдолтой маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг иргэний хэрэг үүсгэхээс өмнө явуулах зарчмыг тусгажээ. Ингэхдээ мөн зүйлийн 2 дахь хэсэгт шүүх талуудыг эвлэрүүлэн зуучлагчид шилжүүлэх нь зохимжгүй гэж үзсэн тохиолдолд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг явуулахгүйгээр хэргийг хянан шийдвэрлэх юм. Зохимжгүй гэдэгт ямар нөхцөлийг ойлгохыг дараах байдлаар хуульчилжээ.

Хүснэгт 5. Япон улсын Иргэний хууль²²

Иргэний хуулийн 763 дугаар зүйл

- a. Гэрлэгчдийн аль нэг нь ёс суртахуунгүй үйлдэл гаргасан;
- b. Эхнэр/нөхөр өөрийн нөхөр/эхнэрийнхээ итгэлийг эвдэх байдлаар хаяж явсан;
- c. Эхнэр/нөхөр нь амьд эсхүл нас барсан эсэх нь гурваас доошгүй жил тодорхойгүй байсан;
- d. Эхнэр/нөхөр нь хүнд өвчин туссан бөгөөд эдгэрэх найдвар байхгүй;
- e. Гэрлэлтийг цуцлахаас аргагүйд хүргэсэн бусад ноцтой шалтгаан байгаа тохиолдолд гэрлэгчид хоёулаа зөвшөөрсний үндсэн дээр гэрлэлтийг цуцална.

Шүүх хэргийн нөхцөл байдлаас шалтгаалан өөрийн эрх хэмжээний хүрээнд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг заавал явуулахгүй байх уян хатан зохицуулалт нь практикт үүсэх асуудлыг шийдвэрлэх чухал ач холбогдолтой. Харин Япон улсын хувьд зохимжгүй гэдэгт ямар нөхцлийг ойлгохыг тодорхой хуульчилсан байна.

Монгол Улсын Эвлэрүүлэн зуучлах тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэг, 32 дугаар зүйлийн 32.1 дэх хэсгийн зохицуулалт Япон улсын Гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 257 дугаар зүйлд заасантай төстэй байх боловч эвлэрүүлэн зуучлал явуулахгүй шийдвэрлэх шүүхийн эрх хэмжээг олгоогүй

22 <http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail/?printID=&id=2057&re=02&vm=02>

байдлаараа дутагдалтай болжээ. Өөрөөр хэлбэл, Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуульд Япон улсын “эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг эхний ээлжид явуулах” зарчмыг оруулахдаа Япон улсаас илүү хатуу, албадлагын шинжтэй зохицуулалтыг хуульчилсан байна.

Япон улсын Гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 244 дүгээр зүйлд мөн хуулийн 1 дүгээр хавсралтад зааснаас бусад хэрэг маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг урьдчилж явуулах тухай заасан. 1 дүгээр хавсралтад гэр бүл цуцлахаас бусад гэр бүлийн маргаан хамаарч байна. Өөрөөр хэлбэл, гэр бүл цуцлах маргааны тухайд нь урьдчилан шийдвэрлэх журмаар эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанд хамаарч байна.

Талууд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулах өргөдлөө гаргаагүй нөхцөлд шүүх дотоодын асуудал хариуцсан эвлэрүүлэн зуучлагчид шилжүүлдэг байна. Энэ хэм хэмжээ нь эвлэрүүлэн зуучлагчид гаргах өргөдлийг гэрлэгчид сайн дураараа гаргах үүрэг олгож байгаа хэдий ч тус өргөдлийг гаргахгүйгээр гэрлэлт цуцлах нэхэмжлэлээ шүүхэд гаргах боломжтой байх тул “талуудын сайн дурын үндсэн дээр хэрэгжих” зарчимтай зөрчилдөж байна.

Иймд Монгол Улс гэр бүлийн маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг урьдчилан явуулах зарчмыг Япон улсын хуулиас нутагшуулсан ч шүүх талуудыг эвлэрүүлэх нь зохимжгүй гэж үзвэл эвлэрүүлэх ажиллагаа явуулахгүй байх уян хатан зохицуулалтыг бий болгоогүй нь олон янз зарим төрлийн маргааныг зохистой шийдвэрлэх боломжийг хязгаарлажээ.

II. Бүгд Найрамдах Франц Улс

Эх газрын эрх зүйн бүлийн улс орнууд эвлэрүүлэн зуучлалыг төрийн хяналттай хэрэгжүүлэхийн сацуу талуудын сайн дурын үндсэн дээр байх зарчмыг бүрэн хангах тал дээр анхаарч байна. Уг зарчим Европын орнуудад нийтлэг байдлаар хэрэгждэг тул Бүгд Найрамдах Франц Улсын эрх зүйн зохицуулалтыг судлахаар сонгосон.

Франц улсад гэр бүлийн эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг Иргэний хуулиар зохицуулсан. Тус хуулийн 255 дугаар зүйлийн 255.1 дэх хэсэгт “шүүгч гэрлэгчдэд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг санал болгож болох ба талуудын зөвшөөрлийг авсны үндсэн дээр эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг хөтлөн явуулах гэр бүлийн эвлэрүүлэн зуучлагчийг томилно”²³ гэжээ.

Шүүгч гэр бүлийн холбогдолтой маргааныг талуудын зөвшөөрлийг авсны үндсэн дээр эвлэрүүлэн зуучлагчид шилжүүлж болохоор хуулиар зохицуулсан бөгөөд гэр бүлийн маргааныг эвлэрүүлэн зуучлалд шилжүүлэх эрхийг шүүгчид олгожээ.²⁴

Эвлэрүүлэн зуучлал талуудын сайн дурын үндсэн дээр хэрэгжих зарчмын хүрээнд оролцогч тал эвлэрүүлэн зуучлах журмаар маргаанаа зохицуулах талаар өөрийн хүсэл зоригийг аливаа дарамт, шахалтгүйгээр чөлөөтэй илэрхийлэх, эвлэрүүлэн зуучлагчаар маргаанаа шийдвэрлүүлэхийг зөвшөөрөх, татгалзах эрхтэй. Уг зарчим Франц улсын Иргэний хуулийн 255 дугаар зүйлийн 255.1 дэх хэсэгт бүрэн тусгалаа олсон байна.

23 https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006165746/#LEGISCTA000038310884

24 Д.Гангабаатар, Гадаад орнуудын туршлага ба эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны үр дагаврыг үнэлэх нь, “Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүл, 2013 он, №6, 65 дахь тал.

Монгол Улсын хувьд Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.2 дахь хэсэгт шүүх талуудыг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлэхээр заасан тул гэрлэгчдэд болон шүүхэд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулах болон түүнээсээ татгалзах эрх олгоогүй байна.

Дүгнэвэл, Франц улсад гэр бүлийн маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулахыг шүүх талуудад санал болгож, тэдний зөвшөөрлийг авсны үндсэн дээр хэрэгжүүлж байгааг Монгол Улс нутагшуулан бий болгох боломжтой гэж үзлээ.

2.2. “Практикт нийцэж буй байдал” шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд үнэлсэн байдал

Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэг, 32 дугаар зүйлийн 32.1, 32.2 дахь хэсгийн зохицуулалт нь эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа сайн дурын үндсэн дээр хэрэгжих зарчимд нийцэхгүй байгааг өмнөх хэсэгт тогтоосон билээ. Энэ нь практикт ямар асуудал үүсгэж буйг судлан тогтооё.

Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийг 2002 онд баталж, 2013 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс мөрдсөн бөгөөд иргэний хэргийн анхан шатны бүх шүүхэд орон тооны эвлэрүүлэн зуучлагч ажиллаж, хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэх шинэ аргыг нэвтрүүлсэн юм. Үүнээс хойш эвлэрүүлэн зуучлалд гаргасан өргөдлийг шийдвэрлэсэн үзүүлэлтийг Хүснэгт 5, 6-аас үзнэ үү.

Хүснэгт 6. Эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны хэрэгжилт²⁵

25 Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс гаргасан 2014-2020 оны “Шүүн таслах ажиллагааны тайлан”-аас нэгтгэн боловсруулав.

Хүснэгт 7. Гэр бүлийн маргаан дахь эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны хэрэгжилт

Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс жил бүр гаргадаг “Шүүн таслах ажиллагааны тайлан”-аас үзэхэд, эвлэрүүлэн зуучлалд шилжүүлдэг нийт маргааны тоо жил ирэх тусам өсөж байна. 2014 онд иргэн, хөдөлмөр, гэр бүлийн эрх зүйн 2,243 маргааныг эвлэрүүлэн зуучлалд шилжүүлснээс 44% нь амжилттай эвлэрсэн бол 2016 онд 12,589 маргааны 71%, 2017 онд 13,737 маргааны 73%, 2018 онд 12,092 маргааны 72%, 2019 онд 12,860 маргааны 72%, 2020 онд 14,720 маргааны 71% нь тус тус амжилттай эвлэрсэн үзүүлэлттэй байна. Эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа иргэний маргаанд нийт үзүүлэлтээр амжилттай хэрэгжиж, шүүхийн ачааллыг хөнгөлж байна гэж үзэж болох юм.

Харин гэр бүл цуцлах маргааны тухайд үүнээс эсрэг үр дүн гарч байгаа нь харамсалтай. Тухайлбал, 2014 онд гэр бүлийн 2,243 маргааныг эвлэрүүлэн зуучлалд шилжүүлснээс 82% нь амжилтгүй болсон бол 2016 онд 2,707 маргааны 88%, 2017 онд 2,859 маргааны 86%, 2018 онд 2,995 маргааны 86%, 2019 онд 3,020 маргааны 88%, 2020 онд 88%-д тус тус амжилтгүй буюу эвлэрээгүй үзүүлэлттэй байна.

Зуучлалаар хэлэлцэж тохиролцсон зүйлс болон эвлэрлийн гэрээгээр хүлээсэн үүргээ биелүүлж байгаа эсэх нь эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа амжилттай болсон эсэхийг тогтоож, үр дүнг илтгэдэг үндсэн шалгуур юм.²⁶ Иргэний маргаантай харьцуулахад гэр бүлийн эрх зүйн маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа заавал хэрэгжүүлэхээр хатуу зохицуулсан. Иймээс эвлэрэх боломжгүй, эсхүл хүсэл зориггүй, эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулаад үр ашиггүй гэрлэгчдийн эвлэрээгүй тохиолдлын эзлэх хувь өндөр байх магадлалтай.

Гэр бүл цуцлалтын тоог үзүүлэлт жил ирэх тусам өсөж байгаа бөгөөд гэрлэлтээ цуцлуулах шалтгаан, нөхцөл ч өөрчлөгдсөөр байна. Ямар шалтгаанаар гэрлэлтээ цуцлуулж байгааг судалснаар шүүхээс шийдвэрлэж буй хэргийн нөхцөл байдлыг ерөнхий байдлаар тодорхойлж болох бөгөөд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг зайлшгүй хэрэгжүүлэх бодлого баримтлах эсэхэд дүн шинжилгээ хийх боломжтой. Үүнийг Хүснэгт 7-д харьцуулсан болно.

26 Joan B. Kelly. A Decade of Divorce Mediation Research. Family Court Review 34, no.3. 1996, p.373-385

Хүснэгт 8. Гэр бүл цуцлах өргөдөл өгсөн шалтгаан²⁷

2010 онд хийгдсэн судалгааны үр дүн	2017 онд хийгдсэн судалгааны үр дүн
Үзэл бодол таараагүй (26.3%)	Тусдаа амьдарч байгаа (43%)
Архидалт (22.5%)	Таарамжгүй харилцаа, хэрүүл маргаантай, үзэл бодол таараагүй (41.6%)
Гэр бүлээс гадуурх бэлгийн харилцаа (20%)	Гэр бүлээс гадуурх бэлгийн харилцаа (25.9%)
Боловсрол, соёлын түвшин (8.8%)	Бие махбодын хүчирхийлэл (23.4%)
Үр хүүхэдгүй учраас (7.5%)	Архидалт (23.3%)
Эцэг эхийн шахалт (5%)	Тус тусдаа гэр бүлтэй болсон (20.4%)
Амьдралын түвшин харилцан адилгүй	Сэтгэл санааны дарамт, хүчирхийлэл (13.5%)
Хадмуудын нөлөө (3.8%)	Гэрээсээ хол ажилладаг, гадаадад байдаг (8.0%)
Тээвэрт их явдаг (1.3%)	Харааж зовоодог (6.2%)
	Эцэг эхийн үл ойлголцол, хамаатны таарамжгүй харилцаа (5.2%)

Үүнээс харахад, 2010 онд гэр бүл цуцлалтын нийтлэг шалтгаанд үзэл бодол таараагүй, архидалт болон бусад хувийн шинжтэй шалтгаан орж байсан бол 2017 онд тусдаа амьдарч байгаа, бие махбодын болон сэтгэл санааны хүчирхийлэл, тус тусдаа гэр бүлтэй болсон зэрэг шалтгаанаас болж гэр бүл цуцлалтын тоо нэмэгдсэн болох нь судалгааны дүнгээс харагдаж байна.

2017 онд, гэрлэгчид тусдаа амьдарч байгаа гэх шалтгаанаар гэр бүлээ цуцлуулсан тохиолдол нийт цуцлалтын 43% буюу тал хувийг эзэлж байна. Ийм нөхцөл байдалтай гэрлэгчид шүүхийн журмаар гэрлэлтээ цуцлуулах тохиолдолд Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3, 32 дугаар зүйлийн 32.1, Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1 дэх хэсэгт заасны дагуу заавал эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулна.

Түүнчлэн Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.2, Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.2, ИХШХШтХ-ийн 132 дугаар зүйлийн 132.2 дахь хэсэгт заасны дагуу шүүх талуудыг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлэх ёстой. Гэтэл практикт дээрх тохиолдолд талууд тус тусдаа гэр бүлтэй болсон учир эвлэрэх ямар ч боломжгүй учраас шүүх дээр хуулийн хэм хэмжээг зөрчиж, гэрлэлтийг шууд цуцалж байна. Үүнийг иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийн 8 шийдвэрийг түүвэрлэн авч, дүн шинжилгээ хийх замаар тодруулсныг Хүснэгт 8-д харуулав.

27 “Good Neighbors” олон улсын байгууллагаас хийсэн “Гэр бүлийн маргаан болон эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанд оролцож буй мэргэжилтнүүдийг чадавхижуулах төсөл”-ийн хүрээнд эвлэрүүлэн зуучлагч нараас авсан судалгааны үр дүн. Дам ишлэв: Э.Намуун, Гэр бүлийн харилцаанаас үссэн маргааныг эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны зохицуулалт, онцлог, ач холбогдол, Бакалаврын судалгааны ажил, УБ., 2020 он, 20 дахь тал.

Хүснэгт 9. Шүүхийн шийдвэрт хийсэн дүн шинжилгээ²⁸

№	Шүүх	Шийдвэрийн огноо, дугаар	Шүүхийн шийдвэрийн агуулга, үндэслэл
1	Хөвсгөл аймаг дахь сум дундын Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	2021.06.02 Дугаар 155/ ШШ2021/00588	Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.4-т зааснаар гэрлэгчдийн хэн нэгний байнгын хүчирхийлэл, дарамтаас болж гэр бүлийн гишүүдийн амь нас, эрүүл мэнд болон хүүхдийн хүмүүжилд ноцтой хохирол учирч болзошгүй эсхүл учирсан нь тогтоогдсон бол шүүх энэ хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.2-т заасан эвлэрүүлэх арга хэмжээ авахгүйгээр гэрлэлтийг цуцална гэж заасан боловч гэрлэлтийг цуцлах дээрх ноцтой шалтгаан байхгүй боловч нэхэмжлэгч, хариуцагч нар нь 2014 оноос хойш тус тусдаа амьдарч байгаа, зохигч нь Хөвсгөл аймаг дахь сум дундын иргэний хэргийн анхан шатны шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлагчид хандсан, эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа дуусгавар болсон зэрэг нөхцөлийг харгалзан гэрлэгчдэд эвлэрүүлэх арга хэмжээ авахгүйгээр гэрлэлтийг цуцлах нь зүйтэй гэж үзлээ.
2	Хөвсгөл аймаг дахь сум дундын Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	2021.07.28 Дугаар 155/ ШШ2021/00826	Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.4-т зааснаар гэрлэгчдийн хэн нэгний байнгын хүчирхийлэл, дарамтаас болж гэр бүлийн гишүүдийн амь нас эрүүл мэнд болон хүүхдийн хүмүүжилд ноцтой хохирол учирч болзошгүй эсхүл учирсан нь тогтоогдсон бол шүүх энэ хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.2-т заасан эвлэрүүлэх арга хэмжээ авахгүйгээр гэрлэлтийг цуцална гэж заасан боловч гэрлэлтийг цуцлах дээрх ноцтой шалтгаан байхгүй нэхэмжлэгч, хариуцагч нар нь 2013 оноос хойш өнөөдрийг хүртэл тус тусдаа амьдарч байгаа, мөн гэрлэгчид нь тус шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлагчид хандсан боловч эвлэрэл амжилтгүй болсон зэрэг бодит нөхцөл байдлыг харгалзан зохигчдод эвлэрүүлэх арга хэмжээ авахгүйгээр гэрлэлтийг цуцлах нь зүйтэй гэж үзлээ.
3	Сонгинохайрхан дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	2021.04.08 Дугаар 184/ ШШ2021/00963	Гэрлэгч нар эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанаас татгалзсан, одоо нэхэмжлэгч, хариуцагч тусдаа амьдарч байгаа, хариуцагч нь өөр гэр бүлтэй болсон, гэрлэлт цуцлуулах шаардлагад хариуцагч Л.С маргаагүй, хэн аль нь шүүхээс эвлэрүүлэх хугацаа авах хүсэлт гаргаагүй, цаашид эвлэрч амьдрах боломжгүй тул хуульд зааснаар дахин эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулах шаардлагагүй гэж шүүх үзэж, Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 132 дугаар зүйлийн 132.6 дахь хэсэгт зааснаар гэрлэлтийг цуцлах нь зүйтэй гэж шүүх үзлээ.
4	Сонгинохайрхан дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	2021.04.08 Дугаар 184/ ШШ2021/00970	Нэхэмжлэгч: Бид хэн аль нь тус тусын амьдралтай, цаашид хамтран амьдрах боломжгүй тул бидний гэрлэлтийг цуцалж өгнө үү. Хүүхдийн асрамжийн талаар болон эд хөрөнгийн талаар маргаангүй гэв. Хариуцагч гэрлэлт цуцлуулах нэхэмжлэлийн шаардлагыг хүлээн зөвшөөрсөн тул гэрлэлтийг цуцлах нь зүйтэй гэж шүүх шийдвэрлэсэн.

28 Шүүхийн шийдвэрийн нэгдсэн сангаас түүвэрлэн авав. Холбоос: www.shuukh.mn

5	Налайх дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	2021.03.19 Дугаар 104/ ШШ2021/00095	Шүүхийн хэлэлцүүлэгт зохигч нь гэрлэлтээ цуцлуулна, цаашид хамтран амьдрах боломжгүй болсон гэдгээ илэрхийлсэн, гэр бүлийн харилцаагаа хэвээр үргэлжлүүлэх санаачилга гаргаагүй тул Гэр бүлийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1 дэх хэсэгт зааснаар гэрлэлт нь сайн дурын харилцаан дээр үндэслэх зарчим, хэргийн нөхцөл байдал, эхнэр, нөхрийн 2020 оны 08 дугаар сараас хойш тусдаа амьдарч байгаа зэргийг харгалзан гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээ авахгүйгээр гэрлэлтийг цуцлахаар шийдвэрлэв.
6	Налайх дүүргийн иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	2021.03.25 Дугаар 104/ ШШ2021/00102	Зохигчийн тайлбараар гэрлэлт цуцлуулах болсон шалтгаан нь гэрлэгчдийн хоорондын таарамжгүй харилцаанаас үүдэлтэй байна. Шүүхийн хэлэлцүүлэгт зохигч нь гэрлэлтээ цуцлуулна, цаашид хамтран амьдрах боломжгүй ба эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа хийлгэхгүй болохоо илэрхийлсэн, гэр бүлийн харилцаагаа хэвээр үргэлжлүүлэх санаачилга гаргаагүй тул Гэр бүлийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1 дэх хэсэгт зааснаар гэрлэлт нь сайн дурын харилцаан дээр үндэслэх зарчим, хэргийн нөхцөл байдал, тус шүүхийн эвлэрүүлэн зуучлагчийн эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа 2020 оны 09 дүгээр сарын 18-ны өдрөөр дуусгавар болсон зэргийг харгалзан гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээ авахгүйгээр гэрлэлтийг цуцлахаар шийдвэрлэв.
7	Баянхонгор аймгийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	2017.08.08 Дугаар 564	Нэхэмжлэгч М-ийн гэрлэлтээ цуцлуулахыг хүссэн нэхэмжлэлийн шаардлагыг хариуцагч Б хүлээн зөвшөөрсөн, маргаангүй байна. Нэхэмжлэгч М, хариуцагч Б нар нь 2007 оны 03 дугаар сарын 15-ны өдөр гэр бүл болсноо 2007 оны 03 дугаар сарын 15-ны өдөр гэрлэлтийн бүртгэлд бүртгүүлэн гэрлэгсдийн эрх, үүргийг үүсгэн амьдарсан, 2009 оны 01 дүгээр сарын 05-ны өдөр хүү Б төрж эрүүл энх өсөн торниж байгаа болох нь гэрлэлтийн болон хүүхдийн төрсний гэрчилгээний хуулбар, өрхийн эмчийн тодорхойлолт зэргээр тус тус тогтоогдсон байна. Хариуцагч Б, нэхэмжлэгч М нар нь 2012 оноос тусдаа амьдарсан, нэхэмжлэгч М нь 2014 онд хамтран амьдрагчтай болж 1 хүүхэдтэй болсон, одоо амьдралаа хэвийн үргэлжлүүлж байгаа зэрэг амьдралын бодит байдал бий болсон, зохигчид нь цаашид хамтран амьдрах боломжгүйгээс гэрлэлтээ цуцлуулж, хүү Б-г эх М-ийн асрамжид хэвээр үлдээж, тэтгэлэг төлөхгүйгээр харилцан тохиролцсон талаар шүүхэд тайлбар гаргасан зэргийг үндэслэн эвлэрэх хугацаа зааж, эвлэрүүлэн зуучлагчид хандуулалгүйгээр гэрлэлтийг цуцлахаар шийдвэрлэв.
8	Баянхонгор аймаг дахь сум дундын Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх	2017.05.04 Дугаар 356	"...хол тусдаа амьдарч байгаад би өөр хүнтэй гэр бүл болсон нь үнэн, одоо бол ганцаараа амьдардаг, бид 2 гэрлэлтээ цуцлуулахаар тохиролцсон..." гэх хариуцагчийн шүүх болон шүүх хуралдаанд гаргасан тайлбаруудыг үндэслэн тэдгээрийн 2012 оноос тусдаа амьдарсан, амьдралын бодит байдал үүссэн болон гэрлэлтээ цуцлуулахаар харилцан тохиролцсон зэргийг харгалзан тэдний хүсэлтээр гэрлэлтийг цуцалж шийдвэрлэв.

Шүүхийн шийдвэрүүдээс үзэхэд, шүүх ИХШХШТХ-ийн 132 дугаар зүйлийн 132.4 дэх хэсэгт заасан гэрлэгчид эвлэрэх боломжгүй нөхцөл байдал үүсээгүй байсан ч амьдралын бодит байдал бий болсон, эсхүл талууд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанаас татгалзсан гэх үндэслэлээр эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг хэрэглэхгүйгээр гэрлэлтийг шууд цуцалсан байна. Гэрлэгчид тусдаа амьдарч буй,

тусдаа гэр бүлтэй болсон, эвлэрэх боломжгүй бусад нөхцөл байдлыг харгалзан шүүх талуудад эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлэхгүйгээр шийдвэр гаргажээ. Түүнчлэн талууд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулах санал гаргаагүй тул талуудын сайн дурын үндсэн дээр хэрэгжих зарчмыг баримтлан гэрлэлтийг шууд цуцалсан байна.

Гэвч эдгээр шийдвэр нь Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.1, 32.2 дахь хэсэг, ИХШХШТХ-ийн 132 дугаар зүйлийн 132.2, 132.4 дэх хэсгийг шууд зөрчжээ. Шүүх дээрх хуулийн заалтыг баримтлан шийдвэрлэхэд эвлэрүүлэх боломжгүй нөхцөл үүссэн, талууд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулах хүсэлгүй байсан ч эвлэрүүлэн зуучлагчид шилжүүлэх ёстой байсан. Харин шүүх гэр бүлийн хувь заяаг шийдэх чухал шийдвэрийг гаргахдаа гэрлэлт сайн дурын үндсэн дээр хэрэгжих зарчимд нийцүүлэхээс өөр аргагүй байгаа нь шүүхийн практикаас харагдаж байна.

Шүүгч Шүүхийн тухай хуулийн 50 дугаар зүйлийн 50.1.23 дахь заалтад “хуулийн илт тодорхой заалтыг ноцтой, эсхүл удаа дараа зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүй гаргах” гэж заасныг зөрчсөн тохиолдолд, мөн хуулийн 57 дугаар зүйлийн 57.1.7 дахь заалтад заасны дагуу хаалттай сануулах, эсхүл нээлттэй сануулах, эсхүл цалингийн хэмжээг зургаа хүртэл сараар 20 хүртэл хувиар бууруулах, эсхүл шүүгчийн бүрэн эрхийг гурван сар хүртэлх хугацаагаар түдгэлзүүлж, сургалтад суухыг даалгах, эсхүл огцруулах сахилгын шийтгэл оногдуулна.

Ийнхүү талуудыг эвлэрүүлэн зуучлал руу явуулах боломжгүй амьдралын бодит нөхцөл байдал бий болсон ч уян хатан зохицуулалт хуульд байхгүйгээс болж хууль зөрчин шийдвэр гаргаж байна. Энэ мэтчилэн маргааныг шийдвэрлэхдээ ингэж хуулийн илт тодорхой заалтыг зөрчсөн шүүгчид Шүүхийн тухай хуульд заасан сахилгын шийтгэл оногдуулах үндэслэл бий.

Иймд шүүгч эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны зарчим болон амьдралын шаардлагад нийцүүлэн талуудын эрх ашигт нийцсэн шийдвэр гаргахаас цааргалах нь мэдээж юм. Энэ нь Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.1, 32.2 дахь хэсэг, ИХШХШТХ-ийн 132.2, 132.3 дахь хэсгийн зохицуулалт талуудын эрх ашгийг хамгаалж чадахгүй, шүүхээс зөв шийдвэр гарах боломжийг хязгаарлаж байгааг илэрхийлж байна.

2019 онд Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам болон Хууль зүй, дотоод хэргийн яамнаас Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг Улсын Их Хуралд өргөн барьжээ. Уг төслийн 24 дүгээр зүйлд гэр бүлийн холбогдолтой маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулах процессыг өөрчилж, дээр үүссэн асуудлыг шийдвэрлэх ач холбогдолтой байх магадлалтай тул дүн шинжилгээ хийе.

Хүснэгт 10. Гэр бүлийн тухай хууль, Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл болон дагасан хуулийн төслийн харьцуулалт²⁹

№	1999 оны Гэр бүлийн тухай хууль	Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн зүйл, заалт	Дүн шинжилгээ
1	14.2.Шүүх шаардлагатай гэж үзвэл хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг гурван сар хүртэл хугацаагаар түдгэлзүүлж, энэ хугацаанд гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээ авна. Шүүх гэрлэгчдийг эвлэрүүлэхэд авах бүх талын арга хэмжээг эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлнэ.	24.3.Шүүх шаардлагатай гэж үзсэн тохиолдолд гэрлэгчдийг эвлэрүүлэх зорилгоор хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг гурван сар хүртэл хугацаагаар түдгэлзүүлж болно.	Шүүх талуудыг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг гагцхүү эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан хэрэгжүүлэх хэм хэмжээг илүү уян хатан болгож, шүүх хэргийн нөхцөл байдалд тулгуурлан бие даан шийдвэр гаргах боломж бүрдэх ач холбогдолтой зохицуулалт байна.
2		24.4.Энэ хуулийн 24.3-д заасан хугацаанд шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлагч гэрлэгчдийг эвлэрүүлэхэд дэмжлэг үзүүлж дараах арга хэмжээг авна: 24.4.1.гэрлэгчидтэй хамтарсан болон ганцаарчилсан уулзалт хийж, гэрлэлт цуцлуулах болсон шалтгаан үндэслэлтэй эсэхийг тогтоох, гэр бүл цуцлалтын үр дагаврыг тайлбарлах; 24.4.2.Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 32.4-т заасан хүмүүсээс гадна өмгөөлөгч, нийгмийн ажилтан, гэр бүл судлаач, сурган хүмүүжүүлэгчийг оролцуулж, гэрлэгчдэд зөвлөгөө өгөх; 24.4.3.гэрлэгчдийг шаардлагатай сургалт, мэргэжлийн зөвлөгөө, үйлчилгээнд хамруулах; 24.4.4.бусад арга хэмжээг хэрэгжүүлэх.	Эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээ гэдэгт юуг хамруулахыг хуульд тодорхой бичсэнээр шүүхээс явуулах арга хэмжээ хууль ёсны байх нөхцөл бүрдэнэ. Түүнчлэн бусад арга хэмжээ хэмээн нээлттэй зохицуулалт тусгаснаар нь тэдгээр арга хэмжээний нэг нь эвлэрүүлэн зуучлал болохыг хүлээн зөвшөөрсөн байна. Хуулийн төслийн уг зохицуулалт Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.2 дахь хэсгийн зорилго, практикт нийцэхгүй байдлыг залруулахад чухал хэрэгтэй юм.
3		24.5.Эвлэрүүлэн зуучлагч энэ хуулийн 24.4-т заасан эвлэрүүлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд гэр бүл, хүүхдийн асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагын мэргэжил, арга зүйн дэмжлэгийг авч, хамтран ажиллах, эсхүл магадлан итгэмжлэгдсэн төрийн бус байгууллагаар гүйцэтгүүлж болно.	Тус зохицуулалтад эвлэрүүлэн зуучлагч гэж заагаагүй нь аль хэдийн бий болгосон эвлэрүүлэн зуучлагчдын орон тоог тодорхойгүй болгож байх тул эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан эвлэрүүлэх арга хэмжээ явуулахыг заах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

29 “Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл” Улсын Их Хуралд өргөн барьсан хувилбараар байгаа тул тухайн төсөл өөрчлөгдсөн тохиолдолд судалгааны дүгнэлтэд өөрчлөлт орно. Төслийн холбоос: <http://forum.parliament.mn/projects/561>

4	14.4.Гэрлэгчдийн хэн нэгний байнгын хүчирхийлэл, дарамтаас болж гэр бүлийн гишүүдийн амь нас, эрүүл мэнд болон хүүхдийн хүмүүжилд ноцтой хохирол учирч болзошгүй, эсхүл учирсан нь тогтоогдсон бол шүүх энэ хуулийн 14.2-т заасан эвлэрүүлэх арга хэмжээ авахгүйгээр гэрлэлтийг цуцална.	24.6.Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 132.4-д заасан нөхцөл бий болсон бол шүүх энэ хуулийн 24.4-т заасан эвлэрүүлэх арга хэмжээ авахгүйгээр гэрлэлтийг цуцалж болно.	Энэ заалт хэвээр хадгалагдсан байна. Хууль зүйн техникийн хувьд Гэр бүлийн тухай хууль болон ИХШХШТХ-д энэ талаар давхардуулан 2 тусдаа заасан байсныг засах нь ач холбогдолтой байна.
5	Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2002)	Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт оруулах тухай хуулийн төсөл	Дүн шинжилгээ
6		129.1.8. гэр бүл, хүүхдийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагаас гэр бүлийг эвлэрүүлэх, хүүхдийн асрамжийг тогтоохтой холбоотой мэргэжил, арга зүйн дэмжлэг авахыг даалгах.	Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг дагаж ИХШХШТХ-д нэмэлт оруулахаар заажээ. Гэвч уг хуулийн 132 дугаар зүйлийн 132.2 дахь хэсэгт өөрчлөлт оруулахгүйгээр дээр заасан төслийн заалтууд хэрэгжих боломжгүй бөгөөд зөрчилдөхөөр байна. Иймд ИХШХШТХ-д нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулах нь зүйтэй гэж үзэв.

Үүнээс үзэхэд, Улсын Их Хуралд өргөн барьсан Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн 24 дүгээр зүйл нь гэр бүлийн маргаанд эвлэрүүлэх зуучлал явуулах ажиллагаанд эерэг үр нөлөө авчрах ач холбогдолтой боловч үүсээд буй асуудлыг бүрэн шийдвэрлэж чадахгүй байна.

Учир нь Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3, 32 дугаар зүйлийн 32.1, 32.2 дахь хэсэгт заасан шүүхийн өмнөх болон дараагийн шатанд явуулах эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг сайн дурын үндсэн дээр явуулдаг болгож, шүүхийн хэрэгжүүлэх бүх талын эвлэрүүлэх арга хэмжээнд гагцхүү эвлэрүүлэн зуучлалыг ойлгохоор заасныг өөрчлөхгүйгээр төслийн 24 дүгээр зүйл хэрэгжих боломжгүй юм.

Иймд төслийн 24 дүгээр зүйлийн 24.5 дахь хэсгийг боловсронгуй болгох шаардлагатайгаас гадна төслийг дагасан хуулиар Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийг хөндөөгүй учир Иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл, Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийг боловсруулах шаардлагатай байна.

ДҮГНЭЛТ

2012 онд Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хууль батлагдсанаар иргэний болон хөдөлмөрийн маргаанд эвлэрүүлэн зуучлал амжилттай хэрэгжиж байна. Харин гэрлэлт цуцлах маргааны тухайд Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хууль хүчин төгөлдөр болсноос хойшхи 7 жилийн хугацаанд, жилд тогтмол нийт маргааны 85 хувиас дээш тооны маргаанд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа амжилтгүй хэрэгжсэнд дараах хүчин зүйл нөлөөлж байгааг тогтоолоо. Үүнд:

1. Гэрлэлт цуцлах нэхэмжлэл гаргаж буй гэрлэгчид эхлээд урьдчилан шийдвэрлүүлэх журмаар эвлэрүүлэн зуучлалд хандах шаардлагатай байгаа нь эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг сайн дурын үндсэн дээр бус албадан хэрэгжүүлэх үндэс болжээ. Энэ нь Япон улсын Гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 257 дугаар зүйлд заасан зарчмыг Монгол Улс хууль тогтоомжид шүүхийн эрх хэмжээг хязгаарлан нутагшуулсантай холбоотой байна.
2. Гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас гэр бүлийн гишүүдийн амь нас, эрүүл мэнд, хүүхдийн хүмүүжилд ноцтой аюул, хор уршиг учирсан нь тогтоогдсон нөхцөлд л талуудад эвлэрүүлэх арга хэмжээ авахгүйгээр гэрлэлтийг цуцлах боломжтой байгаа нь учир дутагдалтай юм. Сэтгэл санааны болон эдийн засгийн хүчирхийллийн улмаас материаллаг хор уршиг учрах боломжгүй бөгөөд бие махбодын болон бэлгийн хүчирхийллийг Зөрчлийн тухай хуульд заасан зөрчил, Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэрэг үйлдсэнийг тогтоосон шүүхийн шийдвэрээр л нотлох боломжтой нь практикт хүндрэл үүсгэж байна.
3. Шүүх гэрлэгчид олон жил тусдаа амьдарсан, өөр гэр бүл зохиосон зэрэг амьдралын нөхцөл байдал болон талууд эвлэрэх санаачилга гаргаагүй байдлыг харгалзаж, талуудын сайн дурын үндсэн дээр хэрэгжих зарчмыг баримтлан эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулахгүйгээр гэрлэлтийг цуцалж буй тохиолдлууд байна. Шүүхийн энэхүү практик нь Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хууль, Гэр бүлийн тухай хууль, ИХШХШТХ-ийн зохицуулалтууд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны зарчимд нийцээгүй, хэргийн олон янзын нөхцөл байдлыг харгалзахаар зохицуулаагүйтэй холбоотой.
4. Дээр дурдсан байдлаар шүүх хуулийн илт тодорхой заалтыг зөрчиж шийдвэр гаргахаас өөр аргагүй нөхцөл байдал үүсэж, улмаар энэ нь хуульд заасан бусад зарчмыг ханган талуудын эрх ашгийг хамгаалж шийдвэр гаргасан шүүгчид Шүүхийн тухай хуулиар сахилгын шийтгэл оногдуулах үндэслэл болж байна. Үүнээс үүдэн шүүгчид гэрлэгчдийн нөхцөл байдлыг харгалзахгүйгээр эвлэрүүлэн зуучлагчидууд шилжүүлдэг практик үүсдэг.
5. Эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа талуудын сайн дурын үндсэн дээр явагдах зарчим эх газрын эрх зүйн бүлийн улс орнуудад нийтлэг байгаа нь Бүгд Найрамдах Франц Улсын жишээн дээр мөн харагдаж байна. Харин Монгол Улсад гэрлэгчид эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаа явуулахыг зөвшөөрөх, эсхүл татгалзах эрхийг хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны аль ч үе шатанд эдлэх боломжгүй байна.

6. Гэр бүлийн эвлэрүүлэн зуучлалын 4 зарчимд эвлэрүүлэн зуучлалыг талуудын сайн дурын үндсэн дээр явуулах зарчим томоохон байр суурь эзэлдэг. Харин урьдчилан шийдвэрлүүлэх журмаар эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг заавал явуулахаар заасан Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.3 дахь хэсэг, 32 дугаар зүйлийн 32.1 дэх хэсэг, Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1 дэх хэсэг; шүүх талуудыг эвлэрүүлэх бүх талын арга хэмжээг гагцхүү эвлэрүүлэн зуучлагчаар дамжуулан заавал явуулахаар заасан Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн 32 дугаар зүйлийн 32.2 дахь хэсэг, Гэр бүлийн тухай хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 14.2 дахь хэсэг, ИХШХШтХ-ийн 132 дугаар зүйлийн 132.2 дахь хэсэг нь эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааг талуудын сайн дурын үндсэн дээр явуулах зарчимд тус тус нийцэхгүй байна.
7. Монгол Улсын Засгийн газраас Улсын Их Хуралд өргөн барьсан Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл батлагдсан тохиолдолд дээр дурдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд эерэг үр дагавар авчрах ач холбогдолтой боловч бас бүрэн шийдвэрлэж чадахгүй юм. Иймд эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны үндсэн зарчмыг хангах, шүүхийн практикт үүссэн асуудлыг шийдвэрлэн гэр бүлийн маргааны эвлэрүүлэн зуучлалын амжилттай хэрэгжих үзүүлэлтийг дээшлүүлэхийн тулд Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хууль, Гэр бүлийн тухай хууль болон ИХШХШтХ-ийн холбогдох зохицуулалтад өөрчлөлт оруулах шаардлагатай гэж үзлээ.

НОМ ЗҮЙ

Хууль тогтоомж

1. Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хууль (2012)
2. Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2002)
3. Гэр бүлийн тухай хууль (1999)
4. Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль
5. Эрүүгийн хууль (2015)
6. Зөрчлийн тухай хууль (2015)
7. Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоол
8. Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл
9. Япон улсын Иргэний хууль (1896)
10. Япон улсын Гэр бүлийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2011)
11. Франц Улсын Иргэний хууль (1804)

Ном, гарын авлага

1. С.Нарангэрэл, Монголын эрх зүйн эх толь бичиг. Дөрөв дэх хэвлэл, 2015 он
2. “Эрх зүйн маргааныг эвлэрүүлэн зуучлах журмаар шийдвэрлэх ажиллагаа” гарын авлага, 2015 он
3. Гэр бүлийн хүчирхийллийг судалж, нийгмийн ажлын үйлчилгээ үзүүлэх нь, ХЭҮТ, 2011 он
4. Олон улсын эрх зүйн хөгжлийн байгууллага. Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчид үзүүлэх үйлчилгээ, 2020 он
5. Олон улсын эрх зүйн хөгжлийн байгууллага. Эвлэрлийн гэрээ, арбитрын шийдвэр, нотариатын мэдэгдэх хуудсыг гүйцэтгэх ажиллагаа, 2015 он.

Эрдэм шинжилгээний өгүүлэл

1. Д.Гангабаатар, Гадаад орнуудын туршлага ба эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны үр дагаврыг үнэлэх нь
2. Б.Дугармаа, Шүүх дэх эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудал

Судалгааны ажил, эрдэм шинжилгээний сэтгүүл

1. “Монголын хууль тогтоомжийн нийгэмлэг” ТББ, Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөний судалгаа, 2020 он
2. “Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүл, 2013 он, Цуврал 6 (46)
3. “Хууль дээдлэх ёс” сэтгүүл, 2019 он, дугаар №04
4. Э.Намуун, Гэр бүлийн харилцаанаас үссэн маргааныг эвлэрүүлэн зуучлах ажиллагааны зохицуулалт, онцлог, ач холбогдол. Бакалаврын судалгааны ажил, 2020 он
5. Joan B. Kelly, A Decade of Divorce Mediation Research, Family Court Review 34, no.3. 1996

Цахим эх сурвалж

1. <http://www.supremecourt.mn/news/163>
2. https://drive.google.com/file/d/1T13rKCfRIHF84sgUFlaRHfl_5XF2xzz0/view
3. <https://www.osce.org/files/f/documents/a/7/452919.pdf>
4. <https://blc.law/wp-content/uploads/2016/12/2005-07-mediation-ethics-branchmainlanguagedefault.pdf>
5. <https://www.themediatorsusankaye.com/principles-of-mediation.html>
6. http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail_main?re=&vm=&id=2323
7. <http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail/?printID=&id=2057&re=02&vm=02>
8. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006165746/#LEGISCTA000038310884
9. www.shuukh.mn
10. www.1212.mn

ХЭЗҮХ